

Občas se mi stane, že zapomenu nějakou důležitou rovnici: Maxwell, Planck, Einstein, Hamilton, Schrödinger, ... Co teď? Zkusím si vzpomenout!

Jedná se rovnici popisující ionizaci, resp. *rekombinaci*, vysvětlující vznik spektrálních čar *. Především je třeba si uvědomit, jaké veličiny přicházejí vůbec v úvahu. Jistě ionizační energie E_i ; pro vodík $13,6 \text{ eV}^1$. Dále termodynamická teplota T a Boltzmannova konstanta k (jsou vždy spolu, protože kT je energie). Co dalšího? Možná Planckova konstanta h , elementární náboj e (ne, už je zahrnut v E_i), hmotnost elektronu m_e , rychlost světla c (ne, $m_e c^2$ je moc; není to tvoření e^-). Nesmím ovšem zapomenout na koncentraci n ! Kdyby $n \rightarrow 0$, nikde nic (ani i., ani r.). A samozřejmě stupeň ionizace $X \equiv \frac{n_e}{n}$; uvažíme jen 2 stavy: $X = 0$ neutrální, $X = 1$ úplně ionizovaný. Kromě číselného faktoru (10^0) tam horko-těžko může být něco jiného...

Ve statistické fyzice se ukazuje, že se v rovnováze realizuje nejpravděpodobnější rozdělení, obvykle obsahující exponenciály. V našem případě jde o $e^{-\frac{E_i}{kT}}$, neboť pro $T \rightarrow 0$, jde $e \dots \rightarrow 0$ a $X \rightarrow 0$, jak má. Naopak pro $T \rightarrow \infty$, $e \dots \rightarrow 1$, $X \rightarrow 1$. Že by tedy $X = e^{-\frac{E_i}{kT}}$? Nikoliv! Exponenciála sama nikdy není pravděpodobnost.

Na levé straně musí být *poměr* stavů $\frac{X}{1-X}$. Pro $X \rightarrow 1$ (úplnou ionizaci) však diverguje, tzn. že v čitateli musí být něco divergujícího (T). Otázka pak je, v jaké mocnině? Alternativně ve jmenovateli něco jdoucího k nule (n). Než se provede jednotková (těž rozměrová) analýza, sepíšu si jednotky: $[kT] = \text{J} = \text{kg m}^2 \text{s}^{-2}$, $[n] = \text{m}^{-3}$, $[h] = \text{J s}$, $[hc] = \text{J m}$, $[mc^2] = \text{J}$.

Začnu koncentrací. Ne, začnu chemickou reakcí:

podle které mohou vidět, že ionizace $\propto n$, rekombinace $\propto n_p n_e = n_e^2$ (spec. pro dvouhladinový vodík). Tj. zcela zásadní! Ionizace je zde zářivá (předpokládáme, že záření je vždy v rovnováze s látkou; viz Planck), je tedy úměrná přímo. Rekombinace závisí na kvadrátu, protože se musejí potkat dvě částice. Máme-li vlevo (bezrozměrný) $\frac{X}{1-X}$, musíme mít vpravo $\frac{n}{n_e^2}$. Rozměrově to odpovídá $[n^{-1}] = \text{m}^3$. Původně jsem uvažoval, že je pokrátím výrazem $(kT/hc)^3$, ale nechci nelogické c . Krom toho si matně pamatuji mocninu $^{3/2}$, proto postupuji takto:

$$\begin{aligned} [(kT)^{3/2} n^{-1}] &= \text{kg}^{3/2} \text{m}^6 \text{s}^{-3}, \\ [(m_e kT)^{3/2} n^{-1}] &= \text{kg}^3 \text{m}^6 \text{s}^{-3}, \\ [(m_e kT)^{3/2} n^{-1} h^{-3}] &= 1. \end{aligned}$$

---

1. $1 \text{ eV} = 1,602\,176\,634 \cdot 10^{-19} \text{ J}$ (přesně; viz SI 2019)

Nakonec doplním faktor 2π (viz de Broglie):

$$\frac{X}{1-X} = \frac{(2\pi m_e kT)^{\frac{3}{2}}}{h^3} \frac{n}{n_e^2} e^{-\frac{E_i}{kT}}. \quad (2)$$

Kdo chce, převede všechna n vlevo a upraví na $\frac{X^2}{1-X} n_e$ (tzn. kvadratickou rovnici), ale ať to nedělá, protože pak není dobře vidět role koncentrací!